

25-ГІА АПРЕЛЬ –

Нохчийн Республикин куьйгалхо Кадыров Рамзан:

*«Мотт бицбинчо шен кхерч,
ша схьаваьлла бух бицбо...»*

Мотт – къам шен амалх, гІиллакхех, эхь-бехках, Іадатех ца долуйту мокхазан чІагІо ю. Маттах херделла адам къоман сийлаллех хер ца луш ца дуьсу. Мотт бицбинчо шен кхерч, ша схьаваьлла бух, дайн мохк бицбо. Цунна шен селханлера де а, кханенга боьду некъ а ца хаьа. Ишттаниг къилба дайна, адамаллин мехаллех тилла ву.

Ларамаза дац вай тахана дайн Іадаташ, эхь-бехк, ийман меттахІоттор ненан мотт кхиорна, марзбарна тІера дІадоло деза бахар а. ГІиллакхаш, оздангалла, юьхь-яхь йовзуйту цхьаь бен боцу гІирс бу иза. Кхечу къоман мотт а буйцуш, нохчий кхиалур бац, нохчалла ларлур яц вайга.

Вешан дай санна, нохчий хилла диса дезаш ду вай. Вайн наноша уьншерийн оьмарера таханлерчу дийне кхаччалц кхиош хилла болу къонахий кхиоран рагІ вайна тІекхаьчна.

И къонахий кхио беза аганан илли нохчийн маттахь олуш, дуьххьарлера туьйра нанас шен аьхначу маттахь дуьйцуш. Аганара гІаьттича, цу кІантана бакъболчу къонахийн собар, доьналла, хьуьнарш довзуйтуш, царах дозалла дан, масал эца, царах нисвала Іамош.

Халонаш лан, осалдерг емалдан, гІийлачун гІо лаца кечван веза дас шен воІ.

Иштта вайн нанойн масалшна тІехь кхио беза мехкарий.

Ненан ховхачу маттаца и дан таро а ю.

НОХЧИЙН МЕТТАН ДЕ!

Сан герз – иза бакъонан дош ду, оцу герзаца ас муьлхха а мостагI эшор ву.
Къонах декхарийлахь ву шен ненан мотт хаа.
Нохчийн къам дийна хиларан мокхазан чIагIо ю нохчийн мотт.

**Кадыров Ахмад-Хьаьжа,
Нохчийн Республикин хьалхара Президент**

Нохчийн мотт уггар хазчу а, хьалдолчу а метттанех цхьаь бу, нагахь кхоччуш дика иза хууш велахь.

Лев Николаевич Толстой, оьрсийн яздархо

Кхо хIума ду дуьнен чохь даим а цхьаьна хила дезаш, вовшех даьхча, кхоь а леш:
Даймохккий, Ненан моттий, Халккый. Тхо-м – нохчий, гIалгIай – Казахстанехьчул
чомехь даа, цигахьчул дезаниг тIедуха ца даьхкиний тхешан махка, цIа, карахь
- куьйгахь а, тIехь а доццушехь. Тхо цIа оьху, Даймохккий, ненан моттий, тхешан
къаммий цхьаьний бен мегаш дацарна.

Сулейманов Ахмад, поэт, фольклорист, мохкталлархо

Мотт адамийн дахаран а, юкьараллин а, ойлаяран а, кхетаман а, илманан а,
культурин а, халкъан хьекъалан а уггар сийлахь йоккха хазна ю.

Джамалханов Зайнди, меттан Iилманча, фольклорист

Ненан мотт–иза халкъан юьхь ю, орам бу. Шен мотт ца хилча, халкъ хуьлуш дац.
ХIора нохчо, нагахь санна шен халкъ а, Даймохк а безаш велахь, шен ненан мотт
Iамош а, хууш а хила веза. Iамадейша дуьненан дерриг а меттанаш, амма цкъа
хьалха шайн ненан мотт Iамабай, оцу маттахь яздан а, деша а Iамадай.

Айдамиров Абузар, халкъан яздархо

НОХЧИЙН МОТТ

Со хестош векаш ву илланча,
Сан азца дуьйцуш шен говза дош,
Къийсамехь гур буглу векалша,
Базаршкахь сийсаза а аша со бо.

Ас харцлуйш, шух цхьа а бех ца во,
Мерза аз назманче дладелла,
Некъ сирла шун бина боглу со,
Дахар сайн дагца ас дегна.

Сох тешна кху араваьлла хьо
Вуссур ву, некъ хьоьхуш дло генна,
По дийр ду ас члагдан гергарло
Хьаьнцца а, и ваглахь догцлена,
Сан лепарш ахь лардахь, назманча,

НЕНАН МОТТ

Акха яр санна, и ца баьлла бацалахь.
Бобжна бац стиглара, я эцна базарахь,
Цхьаьнгара юхлург а баьккхина бацара –
Кхоьल्लीна хилла и вайн дайша азаллехь.

Ас лору дуьнен чохь мел долу меттанаш,
Нохчийн мотт – гуттар сан оьзда дозалла,
Южаллин цамгаро д'алаьцна меттахь Iаш,
Цу маттахь дийр ду ас весет а доьзале.

Цу маттахь нанас со дуьххьара хьаьстина,
Цу маттахь некъан дош дадас а кхайкхина.
Цу матто – уггаре гергарчу сан сина –
Сан, генахь цхьа висча, дог-ойла айьина.

Гена некъ

Къегина малх а, хлорд санна сийна, хаза гуш йолу стигал а длахъулъеш, цхъа барт бича санна, массо а аглор клеззигчу ханна теттлагулъелира лаържа мархаш, шайца шийла догла а дохъуш. Длахъаъжча, даккхий лаъмнаш, куьг кховдийча тлекхочур дара моъттуш, уллехъ дара Беной-Веданна. Юрт члогла хаза яра, кхин ян а юй те иштта хаза юрт аьлла хеташ. Догланан тладамаш эга дуьйладелча, ша-шега къамел дан йолаелира Маржан, цунах цатам баьлла. Маржанна догла дан цалааран бахъана дара кхана сатасале лела а, Мадина а лам тле хъажо дезаш хилар. Ламанца

лар-дахар долчу наха хлора шарахъ блаьстенца лаъмнашка дажо дладуьгура шайн даьхни. Маржан ехаш йолу юрт Беной - Ведана а, цара даьхни дажо дуьгуш долу лаъмнаш а вовших къастош дара доккха хи Хъера - Ахк. Догла доглучу хенахъ барам боцуш доккха хуьлур а иза. Сих-сиха стигала хъалахъожуш, шайн рагъу клел нуй а хьокхуш: «Йочана дукха члогла хилахъ, и хи ма доккха догъур дукха», – бохуш, ойланаш йора Маржана.

Лела вара кханенна шена лома ваха кечам беш, догла дарах, хих вала веза ша аьлла, ойла ян башха кхетам бацара я лелин а, я Мадинин а. Уьш хлинца а кегий бара иштта ойланаш ян. Амма кегий бара аьлла уьш кхоон аьтто болуш яцара нана. Тлом болчу хенахъ лазийна, когаш ца лелаш меттахъ вара цуьнан хлусамда. Дерриг цийнан дукъ ша длакхобхъуш йолчу Маржанан дан хлума дацара шен жима ши бер лаъмнашка даьхни эцна ца дахийтича. Кханалера тлаьххъара де ду шайн, цул тлаьхъа кхин даьхни тлеоьцур долуш дац, иштта а дукха ду тлеэцна даьхни, аьлла, хабар деънера Маржане тахана луьйранна, лаъмнашкахъ даьхни дажочу нахера. Цундела яра иза иштта ойлане яьлла. Меттахъ волу хлусамда а витина, лаъмнашка ша яха аьтто болуш а яцара иза.

– Нана, Нана, – аьлла, клант кхойкхуш а хезна, карара нуй мал а беш, хъалатаьлира Маржан.

Цунна гира, куыйгаш тле а, юьхь тле а сийна сир хьекхна, велакъежаш лаьтта лела а, цхьана боккхачу тлоьрмиг чу лежаш а гулдина, цунах шад бан глерташ йоллу Мадина а. Догла деъча, шайн ненан синтем боьхний хиъна долу ши бер догла дласецна ала глертара. Ойлане яхна, шен гуллакх деш йолчу Маржанна догла длатуьйш хаа ца деллера.

– Нана, догла дласецна вайна, – элира Мадинас, лелел хьалха а иккхина, нанна хьалха диканиг хила лаарна.

– Вай, саца а ма сецна, – олуш, йоккхаш, длахьаьжира берашка Маржан.

Иелина тлехьекхна сир а гина, цунна дов дан иръелла йолу нана, догла дласецна гича, цунах кхаь хилла, дагна кладъелира. Шен нана елалуш гича, клантана хиира, цо дов дийр доцийла.

– Ахьа хлунда хьокхура и сир, ас айса а хьокхур ма дара иза. Сихха дладаккха иза хьайна тлера, дакъалахь дладер дац, – элира нанас лелига эсала.

Шайн даьхни кхечарех дла ца эйта хьокхуш дара цара и сир, хлоранна а малаш тле.

Жима делахь а, члога хьекъале дара ши бер.

Некъана массо а кечам бира цушимма. Буьйса члога екхна, хаза еара. Сатоссучу хенахь Маржана, шайн даьхни а эцна, новкъадаьккхира ши бер. Догла дласацарх кхаь а хилла, Далла хастам беш, йоккхаш яра иза тахана. Лела а, Мадина а, генна лам тле дла а хьажийна, цла еара нана, и шиъ могаш-маьрша цладоьрзург хиларх дегайовхо а йолуш.

– Новкъадаьккхин ахьа и ши бер? – хаьттира Абус, доккха са а доккхуш (Абу цуьнан хлусамда вара).

Ша меттахь висна хиларе терра, арахь хуьлуш долчунна саготта волуш, дукха хеттарш дора цо даим. Цуьнан хеттаршна собаре жопаш дала лелина

яра Маржан. Ша цуьнга дуьйцуш дерг цунна синтем хинболччу аглор дуьйцура цо.

–Даьккхи. Тахана члогла хаза де ду, цундела сагатдан ца оьшу цушинна. Новкъахь кхалла хлума а схьаэчна. Селхана догла доладелча, члогла сахьаьвзина яра со. Цхьадика, дукха ца доглуш, длатий иза а. Далла бу хастам, х1ара де вайна иштта хаза даийтарна, – аьлла, къамел дира цо, шен хлусамдас шегла деллачу хаттарна жоп луш.

Хлусамнанас иштта къамел дича, дог парглатделира Абун а. Юьйранна малх схьакхетта баланза хан яра иза.

– Малх схьакхетта де дохделча, суна члогла хала хуьлу асар дан, цхьажимма асар а дина, схьайоглу со. Ахь х1ума юр юй? Со беша яхале, охьайиллий хьуна? – хаьттира хлусамнанас.

–Х1ан-х1а, цкъа х1инца башха юург езаш вац со. Цхьажимма салават доккхуш, къулх1анаш а доьшуш Iийр ву со. Хьайн асар а дай схьайола хьо, – жоп делира Абус, длакхевдина, маьнгин глевли т1е оьхкина долу шен суьлхьанаш схьа а оьцуш.

Бешахь ийина кхоьш а, хьаьжк1аш а, кхин дуккха а хлума яра. Май бутт чаккхенга г1оьртина хан яра иза. Догланаш алсам хуьлура къаьсттина цу хенахь. Цундела сих-сиха догла хиларе терра, асар алсамдаьлла лаьтташ яра церан беш. Малх бохбеллачу хенахь асар ца далора Маржане. Коьртаца лазар долуш яра иза, цундела йовхо ца ловра цо. Ша асарна етташ йолчу целан б1аьра хьоьжчура хьала ца таь1ара иза, и асар даьккхина яла г1ерташ.

Таханлера юьйре хаза еьнехь а, амма ненан члогла сахьаьвзинера лома хьажийначу шен берашна.

* * *

Яа хлума чутесна схьаэчна т1оьрмигаш новкъадолучу хенахь деза ца хеттехь а, х1инца-м, некъан бохалла, дазделлера Iелина а, Мадинина а. Наггахь, охьахуий, са а долуш, т1аккха хьалаэккхий, шайн бежанаш гучуьра довлале олий, царна т1аьхьа а кхуьуш, бежа некъ бора жимачу шина бери. Хала дара цушинна, амма хало лан Iемина дара и шиь. Меттахь висна да а волуш, аьтто боцчу доьзалехь кхиаре терра, халоне дирзина дара. Иштта хала некъ беш длакхечири и шиь ишхойн лаьмнашка.

Ломахъ Iаш болчу наха, кхушиннан жима хиларх тамаша беш, чIогIа беза хъеший бина, Iуналла дира церан. ПIаккха, кхушинга са а даIийтина, яа а, мала а елла, цIа хъажийра.

Некъан йистаца шаьшшинна цIазамаш а лахьош, паргIат некъ бора цушимма. Моьттура, таханенна и шиъ паргIат ду. Цундела самукъане доьлуш, вовшашка забарш а еш догIура.

– Iела, со ма кладъелла, – олуш, сецира Мадина, шегара тIоьрмиг охъа а буьллуш.

шина беран бIаьрг кхийтира цхъана доккхачу куьйранах а, цунах бедда богIучу кхокханах а. Iела ша волчуьра хъалаиккхина, шокъетташ, тIе цхъа гIаж лестош, куьйра къахко гIертара. УллехIоьттина Iадийна Мадина а лаьттара.

– Валахъа тохий цу куьйранна, и кхокха цо бийна дIабаккхале, – бохуш, мохъ беттара йоIа шен веше.

Кхокха бедда кхушинна юккъе иккхира, Мадинас бохучух ша кхеташ санна. Куьйра, къаьхкина, юхаделира.

Лаьтта охъабоежна Iуьллур кхокха,

чохъ са доцуш санна.

Мадина, холчухIоьттина, тIекхийтира цунна:

– Бала-м ца боллу те хIара, – олуш.

– Лазийна бу иза.

БIаьргехъ оьху ций ца го хъуна цунна? – олуш, лаьттара лерина хъалаайъира Iелас лазийна кхокха.

Цхъа бIаьрг лазийна бара цуьнан, цу бIаьргах даьлла ций а дара. Шина бери, чIогIа лерина бIаьргара ций дIа а даьккхина, тIе куьг хъокхушшехъ, саметта беара кхокха. Мацбелла, хъагбелла хила тарло иза аьлла, цунна бепигах даьхна цуьргаш а, цхъажимма тIе хи а малийра бераша.

Вовшийн кар-кара а луш, лерина хъоьстура шина бери и кхокха. Иштта дикка хан дIаяхийтира цушимма.

Хъалхаваьлла воьду Iела сецира, юха а хьожуш.

– СадоIур ду вайшимма цхъажимма, – элира вашас.

Некъана юьстахдаьлла, садаIа охъахиира и шиъ. ТIоьрмиг чуьра яа хIума схъа а эцна, паргIатделира ши бер. Бепиг, кIалд а кхоллуш, цу тIе хи а молуш, паргIатдаьлла хиъна Iачу

– Іела, хъажахъа, догла дан там бара, ма іаьржа мархаш ю и стигал длахъулъеш тегіоьртина, – элира Мадина, цаьххъана бодане а хетта стигала хъалахъаьжча, іаьржа мархаш а гина.

– Вайшиь сихха новкъадала деза. Догла даглахъ, хи доккха доглуь ду. Тіаккха вайшиь цу доккхачу тіех дехъадалалур ду бохург бакъ дац, – элира Іелас.

– Кхокха длабигий вайшимма? – хаьттира Мадина шен веше, цунах дог лозуш хиларна.

– Вайшимма хіара кхокха длахеца беца, тіома балалой хъажа. Тіома ца балалахъ, длабигна, кхобур бу, тіома болучу хьоле баллалц.

Юьстаха лаьтташ бара цхъа боккха

чхар. Карахъ кхокха а болуш, ведда цу чхар тіе а ваьлла, и длахийцира кІанта. Амма кхокха, ша тіома баьлла длабоьду а моттийтина, дикка генабаьлча, охъабуьйжира.

Іела хьоьжуш лаьтташехъ, Мадина тіеедира цунна. Къинхетаме эсала схъайцира цо и шен кара, букъ тіехула охъа дайн куьг а хьокхуш.

– Длабуьгур бу вайшимма иза, – сихха тіевахана шаьшшиннан тіоьрмиг схъа а оьцуш, элира Іелас.

– ЧІогла гийла гуш бу хіара, вай новкъадовлале хіума кхоллий хъажий со хіокхо? – хаьттира Мадина шен веше.

Мадина, сихлолахъ, вайшиь дуьсур ду, догла дале цу тіай тіе ца кхачахъ. Ціа кхаьчча, яор ахъ цунна юург, – олуш, сихха длаволавелира ваша.

Іеле а хьоьжуш, біаьргаш къарзийна, цунна тіаьхъакхиа гІерташ сихъелла йогіура жима Мадина, каралаьцна кхокха а болуш. Сихделла доглуьду шина берана хаалора даккхий тіадамаш тіеленаш. Амма вовшашка хіумма а ца олуш, бистхила ца кхеташ бевдда богіура уьш.

Догла а чІагІделира чІогла буьрса. Буьйса йоьлча санна, Іаржъелира арахъ. Шийла тіедоьлхучу догІано дегІлазош санна хетара жимчу йоІанна. Юхахъаьжначу вешина гира, Мадина оза а йина, егош.

– Хьо шельелла? – хаьттира Іелас, саца а сецна.

– ЧІогла шельелла со, – жоп делира йоІа.

– Хъажахъа, мел сихделча а, ца кхечи-кх вайшиь цу тіай тіе хіара догла доладалале. Хьо шельелла, вайшиь, хіара догла дІатоьй, хьоьжур ду. Цхъана

дитта буха дала деза вайша, – шен йиших кяхийтира вешина.

– Со шельелча а дац хлума. Вайшимма сихо ца яхь, садовр ду, лела. Тлаккха вайшиъ, цла а ца кхочуш, кхузахь кханенга дала тарло. Вайн дадин а, нанин а мел сахийзар ду тлаккха, – цлахь долчу шен ден, ненан ойла йора Мадинас.

– Дика ду, – реза хилира ваша.

Тледолхучу догланах дедда доглу ши бер эххар а цу тлай тле кхечира. Хи доккха доглуш дара. Даг чохь глеххьа кхерам а болуш, цу тлай йисте хлиттина лаяттара бераш, дехьадовла ца хлуьттуш.

– Хлара хи кхин доккха дале, дехьадалалой хьажа деза вайшиъ. Кху хьуьн чохь дисарна кхераме ду, буьйсанна берзалой а, чаггалкхаш а хир ю кхузахь, – элира лелас, шен йишин куьг кьевल्लीна схьа а лоцуш.

Цхьана куьйга лаьцна тлоьрмиг а болуш, вукху куьйга схьалаьцна шен йишин куьг а долуш, боккхачу кхерамца, вегош, цу тлай тле ког баьккхира лелас. Шен вешица хилча, хлумма хир дац шена аьлла дог тешна, башха кхерам шеца боцуш йоглуш йолу Мадина, кхераелла, юхаиккхира, тлай ластош хи доккха дан доладелча. Кхераделча, юхадаьлла сецна а ца лаш, мелла а цу тлех дехьадала глертара жима ши бер. Хьалатаьлча, догано юхь лазош, охьатаьлча, хьалхара некъ ца гуш, ницкъ хиллера цушинна.

Эххар делира Мадина а, лела а, доккхачу тлех сехьа. Тледолху догла кхин лагI-м ца деллера. Бода а члагIбелира арахь. Цхьа геннахь кьегаш чиркх гира лелина.

– Вайшиъ-м юьрта кхочуш ду моьтту суна, – элира вашас, жимма дог

парглатдаьлча санна а хеташ.

Вашас бохург хлун ду те аьлла, длахьаьжначу жимачу йолана а гира цхьа гийла кьегаш чиркх. Цунах шен блаьрг кхетча, жимма кхерам длабелира цуьнан даг чуьра, тлаккха шен вешин куьг дла а хохьцуш, догано месашна телатийна йовлакх нисдан юьйлира Мадина.

Цхьана аглор схьахезара гийла углуш чаггалкхаш а, амма хьалха санна кхоьруш дацара ши бер. Юьрта юккье а кхачна, доглура и шиъ.

– лела, вайшиъ цла кхочуш ма ду. Хье хлунда делла бохуш, дов дарна кхоьруш ю со нанас, – элира Мадинас шен веше. Кхерам длабаьлча, нанас ден долу дов дагадеанера цунна.

Изаа ойла еш воглуш волчу лелас жоп делира:

– Со а ма ву цуьнан ойла еш.

Иштта, вовшашка къамелаш а деш, цла кхечира жима ши бер. Доккхачу корталех а хьаьрчина, лохачу глента тле хиъна лаш йолу Маржан, лерехъ мохъ тоьхча санна хетта хьалаиккхира, уьйтла доглу бераш гича.

Кхин цхьа а дош ца олуш, уьш маракъевлира цо. Хье хлунда делла бохуш нана девне ца яьлча, Мадина дагадеара, шен четара кхокха гахъ-м, дов дийр ду нанас аьлла. Шен ма-хуьллу и гучу ца балийта глертара иза, амма нана кхийтира, цунна цхьа хлума хиллий.

– Мадина, хьо кхоьруш ю ас дов дарна? – хьаттира нанас.

– Нана, – олуш, цхьана куьйга маракъевлира цо Маржан.

Амма кхин цхьа а дош ала ца хлуттура иза. Кортохьа а оллийна, цхьа бежк баьлча санна лара Мадина. Лела а ца хлуттура цхьа а дош ала.

Маржан кхийтира, четахъ лачкъийна цхьа хлума юй. Йоьлан жима куьг схьа а лаьцна, эсала хьаьжира нана, цо шех лечкъош ерг хлун ю. Хаба а хебна, четахъ лаш жима кхокха гира цунна, шен шелделлачу жимачу куьйга Мадинас маракъевлина.

– Вай, Мадина, дадина ма хазахетар ду хлара кхокха гича, – элира нанас.

Йол, там хилла, елакьежира. Къинхетам тлехбаьлла, елхар иккхира нене. Амма, ца йоьлхуш, къурд бина, ела а елла, куьйгаш лаьцна чудигира

цо доглан дохийна, шелделла бераш.

Лаьржа, йочане елахъ а, тховсалера буьйса члогла самукъане, парглат хетара Маржанна а, цуьнан хлусамдена а.

Шайн дадин кара жима кхокха охьа а биллина, шаьшшиъ юххе а хиъна, ша-ша дийца глешаш, вовшийн юкъа а глешаш, дуьйцура лелас, Мадинас шаьшшимма лелийнарг.

Дас-нанас, самукъадолуш, лерина ладоьгура берашка.

Муслиман ИбрахИмна

Бераш, шуна ИбрахИм вевзий?
И ИсмаИлан ваша ма ву!
Дика кІант ву. ВуЙцуш хезний?
Ца вевзаш ма вон Іийна шу.
ИсмаИл ву вешел жима.
Дукха хан яц когавахна.
Мара вуьхку ИбрахИма.
Дукхавеза, дагавоьхна.
Ларво йохорах шайн пхьегІа.
Бабина халахетар ду.
Йиш ма яц бабица эгІа.
Иза чІогІа хьоме а ю...
КетІа волий, кІеззиг ловзий,
Водий вогІу ИбрахИм чу.

Олу: – Молла кхойкхуш хезий?
Дада, ас ламаз дийр ду!
Кузаш нисдо сиха хьаьвзий.
Къилбан агІо и хууш ву.
ХьаьжцІенна тІе нийса воьрзий,
ИбрахИм ламаз доьхкуш ву.
Сихлой ИбрахИм галволу.
Корта хьалхе цо талабо.
ИсмаИл шен вешех воьлу?
«ХІай кІант, сиха хІунда велла хьо?»
ИсмаИл, хьо вешех ма вела.
Иза хІинца жима ма ву.
Волавелча хьуьжре лела,
Хьан вашас Іилма Іамор ду.

Жаѣмѣпак

Ах гали хиллал кѣора а бохѣуш, шен диг хаѣн тѣе а оѣллина, шен доттагѣ аѣчкан пхѣар Муса волчу диг тусийта ваха новкѣаваѣлла Жаѣмѣпак. Жаѣмѣпак новкѣа дѣавоѣдуш, цунна тѣекхаѣчна гѣаѣттина бага а ѣолуш, аѣрша хиллал беѣа баѣккхина мотт а болуш, оѣрзан кедаш санна, кѣаѣрзина бѣаѣргаш хѣетѣа а беѣлла, ехѣаш, хѣуѣхѣйоѣлла, едда ѣогѣлуш ѣолу борз. Ша Жаѣмѣпакана

тѣекхоччушшехѣ, саца а сецна, хеттаршка ѣѣлла борз:

–Ахѣ хѣун до, Жаѣмѣпак?

– Со дера воѣду сайн доттагѣ Муса волчу диг тусийта.

Гихѣ долчу гали чоѣх ерг хѣун ю хѣан?

–Хѣара дера бу диг тусийта хѣош кѣора.

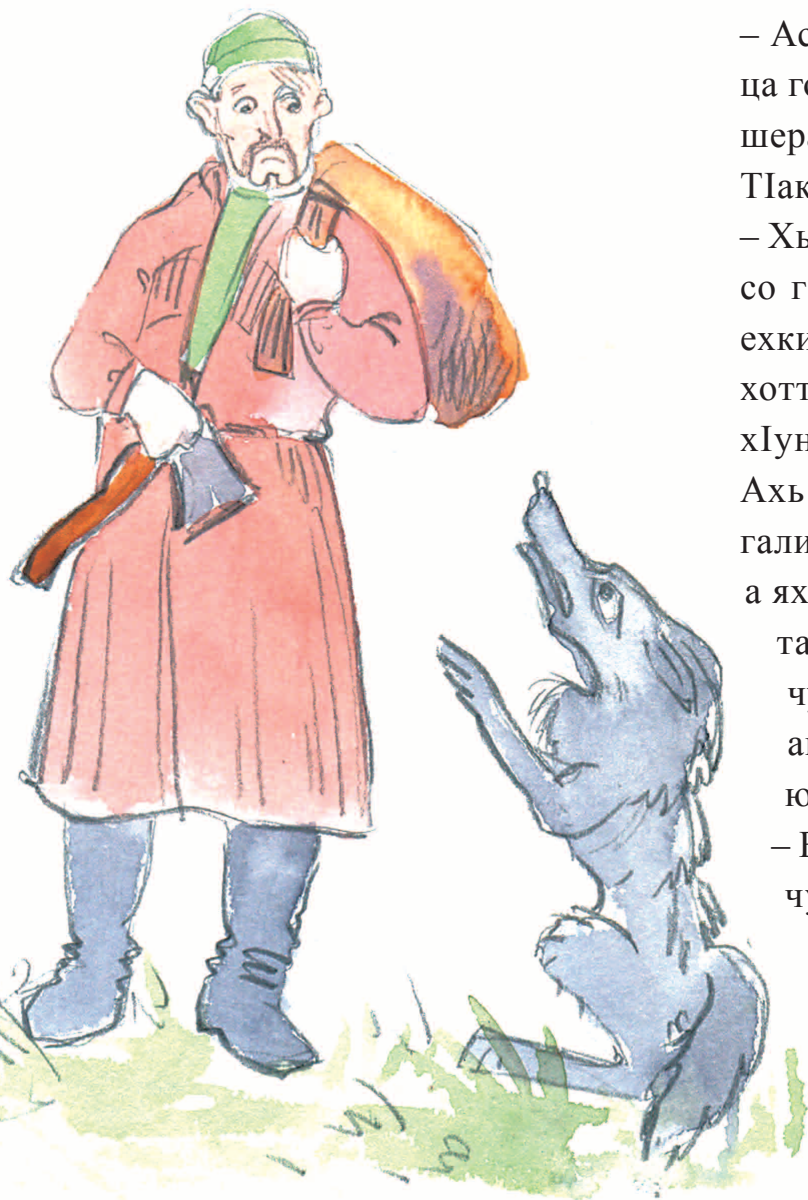
– Дика ду, – аѣлла барзо, – ен суна тѣаѣхѣабеѣлла таллархой бу, цу ѣоѣаллах ахѣ со кѣелхѣараяккхажѣ, ас цхѣа доккхѣ дика дийр ду хѣуна.

– Ас муѣа ѣоккхур ю хѣо, таллархошна ца гойтуш, кѣайла кху цхѣа а кол ѣоцчу шерачу араѣхѣ? – аѣлла Жаѣмѣпака.

Тѣаккхѣ барзо аѣлла:

– Хѣайн гали чуѣра кѣора охѣа а бохкий, со гали чу а хаѣай, галин бертиг дѣа а ехкий, гали ги таса, таллархоша хѣоѣга хоттур ду: «Стенга воѣду? Гали чоѣх хѣун ю? Борз гирий хѣуна?» – аѣлла. Ахѣ царна жоп ло: «Диг тусийта воѣду, гали чоѣх кѣора бу, борз гира, иштта дѣа а ѣаѣара». Ахѣ пѣелг хѣаѣжжийначу агѣор таллархой дѣагѣлур бу. Тѣаккхѣ, гали чуѣра схѣа а ѣѣлла, ас хѣуна дийр ду аѣлла дика кхочуш а дина, со дѣа гѣлур ю.

– Баѣѣлоѣ хѣо, борз, – аѣлла, шен гали чуѣра кѣора охѣа а боѣхкина, борз гали чу хѣайна, галин бертиг дѣа ѣихкина, гали ги а тесна, волаѣелла Жаѣмѣпак. Хаѣхкина ѣѣлийначу говрашна ѣохѣелла даѣллачу хѣацаран чопанаш а ѣийдалуш, кочажѣ тоѣпаш а ѣолуш, баѣхкина

схъалилхина таллархой.

–Ахь хІун до, Жаѡмпаѡ? – хаттар дина цара.

– Со дера воѡду ГихтІа, сайн доттагІ Муса волчу диг тусийта.

– Гали чохь ерг хІун ю хъан?

–Диг тусуш баго хъош кІора бу.

–Борз гирий хъуна кхузахула дІаѡѡдуш?

– Дера гира борз а-м суна, иштта дІаѡхара-кх иза, – аѡлла, пІелг хъажийна Жаѡмпаѡ. Цо пІелг хъажжийначу арІор дІаѡахна таллархой.

– ХІан, хІинца таллархой къайлаѡевлла, – аѡлла, Жаѡмпаѡ, гали охъа а диллина, хъалаялийтина борз. – Кхочушде айхъа дийр ду аѡларг. ХІун дика дара ахь суна дан дагалаѡцнарг?

– Ас хъуна дан дагалаѡцна дика дера ду, Жаѡмпаѡ, хъо вен а вийна, ваар, –аѡлла барзо.

– Ас хъо Іоѡаллах кІелхъараяѡккхича, ахь хІунда воѡ со? – хаттар дина Жаѡмпаѡ.

– Ас дера воѡ хъо, – аѡлла барзо, – хъо къанвелла, тишвелла, хъан гІора дІаѡаѡлла, хъайна ѡѡшург дан ницкъ боцуш, сагатдеш лелачул хъуна валар гІолехь хиларна, цул диканиг дац сан хъуна дан.

ТІаккха Жаѡмпаѡ аѡлла:

– Со мел къанвеллехь а, сайн са деза суна, вала ца лаѡа, ас хъо Іоѡаллах хъалхаяккхарна, цхъа хІума дахъара ахь, вайша хъалха тІе кхаѡч-кхаѡчначуѡнга хоттуш, кхаанга хоттур дара, цу кхааммо

хьо бакълоь алахь, вуьйр ву ахь
со, ца алахь, ма вехъара, –
дехна Жаьмпака.

–Дика ду, Жаьмпак, –аьлла барзо,
– со Южаллах хьалхаяккхарна, и
къинхетам бер ас.

Доладелла Жаьмпакий,
борззий, ул-улле а хЮьттина,
хаттар дан кхо хЮма лаха. Эвлайистехь
бецан хаьлгаш лехьош лелачу цхьана
къанъеллачу алашина тЕкхаьчна. Шаьш
лелориг ма-дарра дийцина цара. ТПаккха
алашо аьлла:

–Тоххара, со къона йолуш, тЕе хиъча
а, дІайоьжча а ас шена гЮуллакх дечу
хенахь со дукха а езара, Іалаш а
йора сан дас. Ткъа хІинца, со
къанъелла, гЮра дІадаьлча, болх
бан ницкъ сан ца хилча: «Хьо
йоййла жІаьлеша, къанъелла къук- къуз!
Стенна кхобу хьо, балхана пайдenna а
ца хилча, кех яла чехка!» – аьлла, сан
букъан бохалла гЮркх а тоьхна, кех
яьккхира со сайн дас. ХІинца, шуна
ма-гарра, мацалла ца яла гІерташ, хІара
бецан хаьлгаш лехьош, елла дІа а ца
йолуш, йисина малха а ца йолуш лелаш
ю со. Вийна дІаваккха веза Жаьмпак!

Дог доьхна Жаьмпак а волуш, дагна
там хилла, ловзалелхаш борз а йолуш,
доладелла и шиъ. ШолгІа тЕкхаьчна
и шиъ, и говр санна, бецан хаьлгаш
лехьош, эвлайистехь лелачу къанбеллачу
старана. ДІадийцина цара шайн гЮуллакх
цу старана а. Старо а дийцина, алашо
санна:

–Тоххара, соьга болх балуш, со къона
болчу хенахь, сайн дас аьлларг дан

гІерташ, соьца боьжначу стерачул
сайн дукъан юьхьиг тІаьхьайисина, я
со старал ницкъана эшна дена хьалха
юьхьІаьржа хІоттарна кхоьруш, сайн
гЮра ма-кхоччу ас болх бора; сан
дас, со мацбаларна кхоьруш, дика
а Іалашбора. Ткъа со, къанбелла,
гЮра кхачийна бисича: «Дала хайраза
йоккхийла хьо къанъелла жуккар,
кхин сан цІенна беш пайда а боцуш,
соьга-м хьо ца кхобуьйту елахь!» –
аьлла, пІендарш кегдан санна, хьокха
а бетташ, кех эьккхийтира со. ХІинца
мацалла ца бала гІерташ, хІара бецан
хаьлгаш лехьош, Іалашбан да а воцуш,
белла дІа а ца болуш, бисна малха а ца
болуш, шуна ма-гарра, лелаш бу со.
Вийна дІаваккха веза Жаьмпак!
Оллавелла, гІийла Жаьмпак волуш,

«Хинца-м сан бага ван воллур хьо! Со хьайга бакълер хии хьуна», – бохуш, улле иккхина йоьлуш борз а йолуш, хаттар дан кхоалгIаниг лобхуш, доладелла и шиъ. Эвлана гена йоццуш йолчу цхьана жимчу хьуьнхахь ловзуш лелаш цхьогал гина царна. Цуьнга хоттур ду вайшимма бохуш, хIара шиъ догIуш гина, хьуьна юккье эккха дIахьаьдда кхарах кхераделла цхьогал.

–Ва цхьогал, собар дехьа! – тхох кхерам бац хьуна, хьобга дан цхьа хаттар долуш догIура тхо, –аьлла Жаьмпака.

– Схьадуйла хIета, –аьлла, хьуьна уллехь сецна цхьогал.

– Со цхьа сиха гIуллакх долуш, даха дезаш дара, схьадел шайн хаттар, гIаккха ас жоп лур ду шун хаттарна.

Дийцина Жаьмпака хилларг, ша ма-дарра, цхьогална.

– Нийса дуй, борз, Жаьмпака дуйцург? – аьлла цхьогало.

– Нийса ду, – жоп делла барзо.

– Гали чу йоьллира хьо Жаьмпака?

– Йоьллира.

– Нийса дац ахь дуйцург а, я Жаьмпака дуйцург а. Со Iехо ма гIерта шу, хьо мичара хоьар яра гали чу? Сайн бIаьрга ца гича, бакъдийр дац ас иза, нагахь хьо цу чу хоахь, дIавуур ву-кх ахь Жаьмпак, – аьлла цхьогало.

– Со цу чу хоьаш ас гойтур ду хьуна, дIалацал цу галин бертиг, Жаьмпак! – аьлла барзо.

Жаьмпака галин бертиг дIалаьцна, борз гали чу хиьна.

–Гали чу хиьча, хIун пайда

бу, корта гуш хилча? Бертиг дIаехкалур яц, – аьлла цхьогало.

–ДIаехкал, Жаьмпак, бертиг, – аьлла, корта охьатаIийна барзо.

Жаьмпака бертиг дIайихкина.

–ДIа тIебетта цунна хьокха! Ей дIаяккха борз! Ахь шена дина дика ца хиьначу барзана, дича вон а хуур дац, – аьлла цхьогало.

Иштта бекхам хилла тешнабехк бан гIоьртинчу барзана.

Тодеш дIаяздинарг Х. Цугаев

Маймалш

(обезьяны)

Маймалийн тайпанаш дукха ду дуьненахь. И тайпанаш шай-шайн тобанашка декьалуш ду, масала: макака, орангутан, горилла, гиббон, лори, индри, мимур, вари, и.д.кх.а. Церан массеран цѣраш яьхна вер а вац.

Маймалийн дукхах йолу цѣрш дуьненахь юкьара цѣрш хилла лелаш ю. Нохчаша шайн цѣршца царах билгалдаькхиарг 4 ду: **вампI-маймал я наьрт-маймал** (горилла), **терс-маймал** (шимпанзе), **цIагарг** (мартышка), **хьаьрса маймал** (орангутан).

Маймалех цхьадерш адамех тера ду аьлла билгалдаьхна ду, масала: **вампI-маймал** (горилла), **терс-маймал** (шимпанзе), **гиббон**, **бонобо**, **хьаьрса маймал** (орангутан).

ВампI-маймал(горилла)

ВампI-маймалш, жоьжахатин цIармат (*исчадие ада*) ду бохуш, дукха дойуш хилла. Кьинхетаме нах орцах а бевлла, уьш дайар сацорна, доь данза дисна церан.

Уьш тобанашца лела, оьшучохь вовшашна гIо а деш. ХIора тобанехь шегахь зеделларг а, ницкь-гIора а алсам дерг тхьамдалла лелош хуьлу. Цунна муьтIахь а долуш, тобанна юккьехь цхьаь я шиь боьрша маймал а хуьлу. Стечеран цхьацца, наггахь шишша кIорнеш хуьлу. Уьш доьзалийн тобанашца лела 14 шо кхаччалц. Цул тIаьхьа, шайн тобанаш а кхуллуш, дIакьаьста, цу хенахь церан махьаран хан йолало. Кхечу маймалел дегIана доккха а, ницкь болуш а ду вампI-маймал. Терзанан барам 300 кийлане кхоччуш хуьлу. ДегIан локхалла ши метр гергга хуьлу.

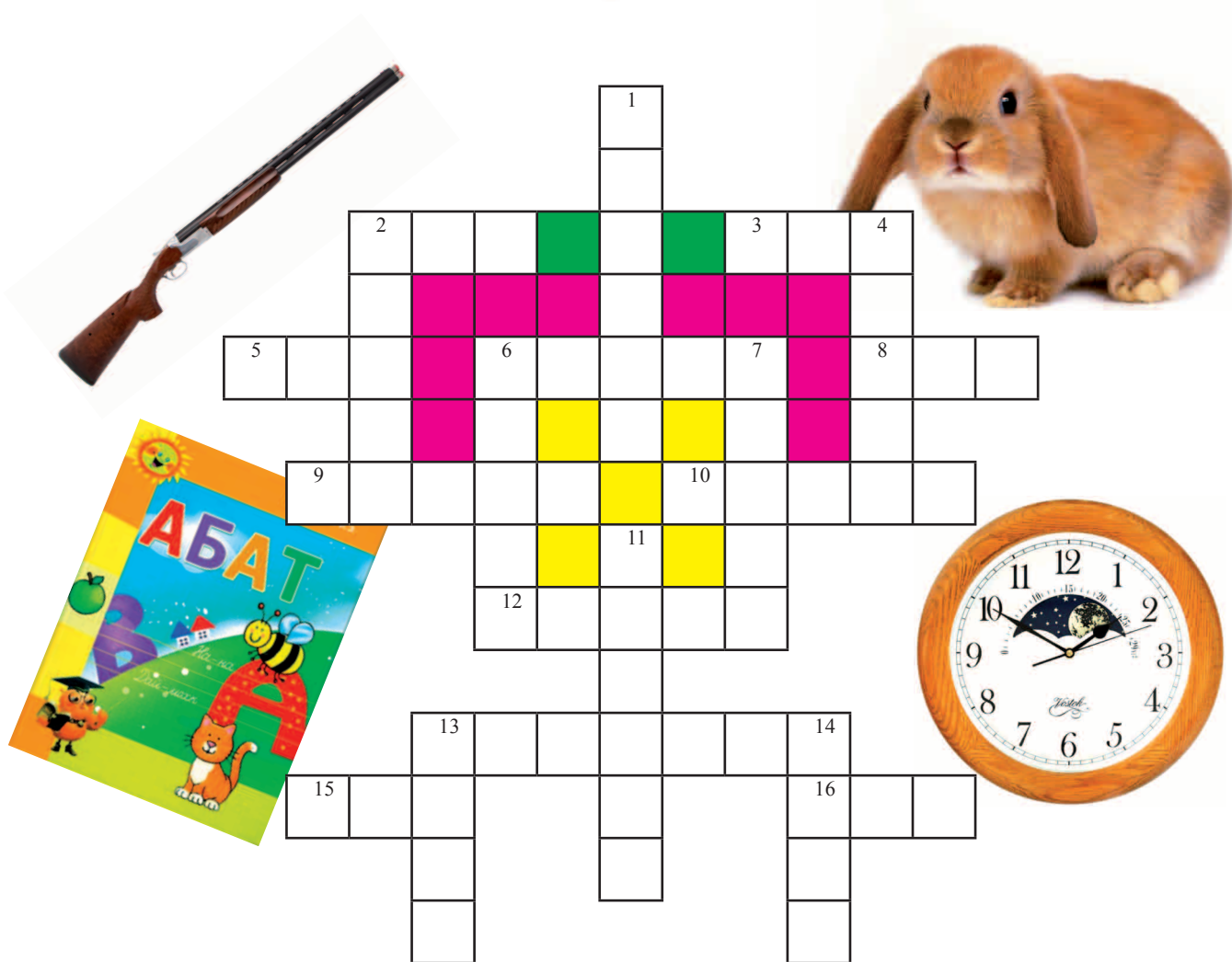

Бераш! Басаршца кечде хлара сурт.

Хаар-зер

Хотгийнарт – Хабаев Исмайл

Пурхнехья: 2. Кхерчара цѐ. 3. Герз. 5. Бер дижош нанас тахкориг. 6. Латта охкуш карийна деши а, дети а долу меттиг. 8. Эльбрус а, Казбек а. 9. Хјордана юккѐра латта. 10. Биѐсаберг. 12. Таѐрсиган пазат. 13. Де-ненан аглор юххѐра стаг. 15. Майда. 16. Таѐржа, клѐйн, сийна...

Охѐанехѐа: 1. Сахѐта чохѐ хан а гойтуш, кхерстаг. 2. Болх барна доглу ахча. 4. Дѐхѐа а, сѐхѐа а блорламах муш а тосий, цу тѐхула лѐлаш верг. 6. Халахѐтар хилча, лаге хлуттург. 7. Хин татол. 11. Лѐргѐяхар. 13. Топ, тапча, йоккѐа топ. 14. Элпийн жайна.

Жорнѐшт: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКА. ГАУ «Детский журнал «Стелалад», № 4, 2018. Журнал арадолу 1986 шарахѐ дуйна.

Редакцин адрес: 364014, Соѐлжа-Гала, Маяковскийн урам, 92.

Журнал диллинарг: Нохчийн Республикин кѐамнийн политикин, арахѐарчу злѐнийн, зорбанан, хаамийн министерство. Министерствон адрес: 364060, Соѐлжа-Гала, Дудаевн бульвар, Радион цѐа.

Журналана регистраци йина 2014-чу шеран 5-чу февралѐхѐ федеральни службин Нохчийн Республикехула йолчу злѐнан а, шуѐйрачу коммуникацийн а декѐѐхѐ тергояран Урхаллѐхѐ.

Регистрацин хѐокѐѐхѐ тоѐшалла ПИ № ТУ 20-00090.

Сайташ: stelaad.ru; stela1ad_95; stelaad86@mail.ru. Журнал кѐаа баттахѐ цѐѐа арадолу.

Журнал электронни кѐлѐхѐ баттахѐ цѐѐа арадолу.

Коѐрта редактор – А.М. Бексултанова.

Коѐртачу редакторан глѐнча Д.М.Адамов, жоѐпаллин секретарѐ А. А. Абдрахмановна.

Редколлеги: Д. Кагерманов, Л. Абдулаев, З. Алиѐва, М. Ахмадов, М. Бексултанов, О. Джамбеков, З.Ш. Мугаѐва.

Дизайн а, верстка а – З.Э. Нухаѐван. Мужалта тѐхѐ – Асхабоѐ Ясминин сурт.

Номер кѐѐийна 2018-чу шеран 21-чу апрѐлѐхѐ. Зорбатоба бакѐѐ елла 2018-чу шеран 27-чу апрѐлѐхѐ.

Барам 60х90 1/8. № 1 йолу офсетни кѐхат. Офсетни зорба. Тираж 2 000. Заказ № ____.

Зорбатобѐхѐ ПЗП «Грозненский рабочий», 364021, Интернациональни урам, 12/35.

6+